

JEAN-CLAUDE LARCHET

Ce este Teologia?

*Noțiuni de metodologie în practica și în predarea
Teologiei Ortodoxe*

TRADUCERE DIN LIMBA FRANCEZĂ
DE CIPRIAN COSTIN APINTILIESEI

CUPRINS

INTRODUCERE5

I. Teologia: natura originală, evoluțiile și formele ei.....13

1. Teologia în sensul ei cel mai înalt: teologia mistică13
2. Practica teologiei în Biserică: teologia catehetică, apologetică și exegetică15
 - a) *La originile teologiei: teologia catehetică*.....16
 - b) *Necesitatea istorică a unei teologii apologetice*17
 - c) *Teologia doxologică*19
3. Nașterea și dezvoltarea teologiei speculative21
 - a) *Geneză*.....21
 - b) *Teologie și filosofie*24
 - c) *Teologie și literatură*.....27
4. Condițiile pentru practicarea teologiei într-un cadru ortodox.....30
 - a) *Necesitatea ca teologia să fie fidelă Tradiției*.....30
 - b) *Valoarea și limitele creativității în teologie*.....32
 - c) *Condițiile spirituale pentru practicarea teologiei*.....35
5. Nașterea și dezvoltarea teologiei de școală.....39

II. Utilitatea metodelor științifice în teologie49

1. Cercetarea bibliografică.....50
2. Ediția critică a textelor (biblice, patristice, hagiografice, canonice etc.) și folosirea lor52
3. Critica istorică.....55
4. Folosirea trimiterilor (precise și exacte).....56
5. Argumentarea rațională.....57

III. Teologia Dogmatică.....59

IV. Sfânta Scriptură și exegeza ei.....67

1. Statutul Sfintei Scripturi în tradiția ortodoxă67
2. Caracterul dăunător al exegezelor protestante și catolice moderne.....70
 - a) *Limitele criticii textuale*70
 - b) *Decentrarea de pe canon și interesul pentru apocrife*.....73
 - c) *Excese de istoricismului*74
 - d) *Deconectarea Vechiului Testament de Noul Testament*.....79
 - e) *Ebraismul: inutilitatea lui. Septuaginta ca text de referință*80
 - f) *Două efecte dăunătoare majore ale metodologiei istorico-filologice occidentale: destrămarea Scripturii; decredibilizarea Scripturii și anularea autorității ei*82
3. Principiile exegezei ortodoxe84
 - a) *Autoritatea Scripturii*84
 - b) *„Scriptura non sola”: integrarea Scripturii în Biserică și în Tradiție*.....85
 - c) *Legătura indisolubilă dintre Vechiul Testament și Noul Testament; caracterul tipologic al Vechiului Testament*.....86
 - d) *Fundamentele patristice ale exegezei ortodoxe; formele și nivelurile ei de interpretare*.....86

V. Patrologia.....90

1. Locul esențial al Patrologiei în învățământul
teologic ortodox.....90
2. Importanța cunoașterii Părinților pentru cunoașterea
și înțelegerea teologică94
3. Necesitatea referirii la Părinți în practica teologiei95
4. Despre întrebuițarea corectă a Părinților în teologie.....97
5. A gândi în spiritul Părinților100
6. Actualitatea Părinților102
7. Studiarea Părinților în operele lor,
nu în comentariile care s-au făcut despre ei.....106
8. Metodologia studiului patristic
în domeniul cercetării.....108

VI. Istoria Bisericii119

VII. Teologia Morală și Bioetica126

1. Teologia morală126
2. Bioetica.....129

184

VIII. Hagiologia135

IX. Iconologia.....144

X. Studiul canoanelor153

XI. Teologia pastorală și Omiletica.....157

Editor:

Preot Mihai HAU

Redactor:

Preot Cristian ANTONESCU

Corector:

Justinian CONSTANTINESCU

Layout și coperta:

Constantina CRISTEA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Larchet, Jean-Claude

Ce este Teologia : noțiuni de metodologie în practica
și în predarea Teologiei Ortodoxe / Jean-Claude Larchet ;
trad. din lb. franceză de Ciprian Costin Apintilieseii. -
București : Basilica, 2021
ISBN 978-606-29-0439-5

L. Apintilieseii, Ciprian (trad.)

2

© Editura BASILICA – 2021
ISBN 978-606-29-0439-5

editurilepatriarhiei.ro
editura@patriarhia.ro

Tipărit la TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI
librariacartilorbisericesti.ro
tipografia@patriarhia.ro

INTRODUCERE

Există puține studii consacrate metodologiei teologiei ortodoxe. Motivul principal constă în faptul că teologia ortodoxă s-a dezvoltat nu ca aplicare a unei metodologii stabilite în prealabil, ci într-o manieră spontană.

Acesta este cazul teologiei ortodoxe tradiționale, așa cum este ea întâlnită la Părinți, teologie ce s-a constituit în funcție de diversele nevoi ale Bisericii (în special catehetice, exegetice și apologetice) și s-a transmis în mod esențial prin mimetism, în respectul Tradiției, adică pe linia și în duhul Părinților.

Tot acesta este și cazul teologiei ortodoxe moderne care, în unul din curentele ei importante – cel al „filosofiei religioase” –, a suferit, în urma unui proces la fel de mimetic și de multe ori inconștient, influențele teologiei catolice și ale teologiei protestante¹, uneori chiar și influențe filosofice sau spiritualiste² străine

¹ Așa cum arată Părintele G. Florovsky în cartea *Les voies de la théologie russe*, Éd. L'Âge d'Homme, Lausanne, 2001, aceste influențe erau deja perceptibile în secolul al XVI-lea și nu au încetat să se exercite în continuare, în mod alternativ.

² Precum cele ale sofologiei inspirate de J. Böhme și ale curentului „ezoteric”.

creștinismului³. Cel de-al doilea caz a dat naștere la tensiuni și clarificări de ordin metodologic: în acest fel, opera Părintelui George Florovsky s-a dezvoltat în mare parte ca o critică a ceea ce el considera o alterare și chiar o alienare a teologiei ortodoxe, și ca un impuls la restituiră identității acestei teologii⁴. În paralel, alți autori ortodocși au acționat în același sens, dar într-o manieră mai puțin sistematică, adică prin observații preliminare sau suplimentare, oferind în special un exemplu prin propriile scrieri despre ceea ce ei considerau a fi un mod corect – adică în conformitate cu Tradiția ortodoxă – de a „teologhisi”. Aceste clarificări n-au împiedicat, totuși, să subziste curentul inspirat de teologia și filosofia occidentale. Unele tendințe ale acestui curent chiar s-au accentuat prin contactele tot mai strânse dintre teologii ortodocși și teologii catolici și protestanți sub influența mai multor factori: dezvoltarea relațiilor ecumenice în partea a doua a secolului al XX-lea; înmulțirea schimburilor universitare în cadrul colocviilor internaționale; deschiderea frontierelor de către țările din fostul bloc comunist și, în consecință, accesul mai ușor la literatura occidentală și facilitarea accesului studenților din țările ortodoxe la facultățile de teologie catolice și protestante sau la cursurile de formare religioasă ale instituțiilor universitare occidentale; formarea unui anumit număr de profesori din instituțiile ortodoxe de învățământ la facultățile catolice și protestante

³ Referitor la istoria și forma acestor influențe, a se vedea G. FLOROVSKY, *Les voies de la théologie russe*.

⁴ A se vedea J-Cl. LARCHET, „En suivant les Pères...”. *La vie et l'œuvre du Père Georges Florovsky*, Éd. du Syrtes, Geneva, 2019.

din Europa de Vest; invitarea frecventă a profesorilor acestor facultăți în instituțiile ortodoxe de învățământ; în sfârșit, armonizarea cursurilor universitare în cadrul „sistemului Bologna”. Observăm, astfel, în centrele de formare (Seminarii și Academii teologice) o instalare și o influență din ce în ce mai mare ale metodologiilor provenite din catolicism și din protestantism în diverse domenii ale teologiei ortodoxe. Sigur, un rol în acest proces au jucat și anumiți factori inițiați de către lumea occidentală: mondializarea, care se traduce în toate domeniile printr-un fenomen de globalizare în care se șterg frontierele și identitățile (doar că acest fenomen nu se concretizează printr-un mixaj al elementelor aduse împreună, ci printr-o uniformizare în profitul exclusiv al elementelor occidentale, a căror putere este dominantă); valorizarea științei și deci a metodelor științifice, sau pretinse astfel, care s-au impus, plecând de la științele fizice și biologice, în domeniul „științelor umane”, apoi în diferitele ramuri ale teologiei (acestea au fost apropiate cât mai mult de științele umane și uneori, reduse la ele); fascinația exercitată de multe secole de Occident asupra țărilor din Est și din Balcani, victime ale unui complex de inferioritate, greu de definit, dar real.

Introducerea metodologiilor catolice și protestante⁵ – și uneori a metodologiilor ieșite direct din „științele umane” – în diverse domenii ale teologiei ortodoxe, a adus prejudicii acesteia, prin alterarea identității și

⁵ Le asociem pe cele două, deoarece cea catolică a fost influențată de cea protestantă, începând mai ales cu secolul al XIX-lea, și ambele au principii similare și parțial comune.

specificității ei, fără ca cei care le-au introdus și care le utilizează să fie conștienți de acest lucru, dat fiind că au fost formați în aceste metodologii încă din timpul studiilor lor, înainte de a avea cunoștință – adeseori chiar fără posibilitatea de a avea cunoștință – despre această identitate și specificitate ortodoxă.

Această pierdere sau reducere a identității este foarte gravă, deoarece toate domeniile teologiei ortodoxe sunt întrepătrunse cu credința ortodoxă și cu trăirea ei duhovnicească, existând între ele o relație reciprocă de dependență. Așa cum au subliniat mai mulți teologi mari ai epocii noastre (printre care Părintele G. Florovsky și V. Lossky), forma și natura teologiei depind de credința și trăirea duhovnicească, reciproca fiind și ea valabilă, astfel încât schimbarea identității teologiei echivalează cu schimbarea credinței și trăirii spirituale.

Vedem bine cum, în catolicism și în protestantism, introducerea sistematică și generală a metodelor științifice (sau preținse astfel), precum și a abordării critice inerentă lor, au modificat în mod considerabil raportul clerului și al credincioșilor, formați de către aceste metode, față de diferitele „obiecte” ale disciplinelor teologice, fie că este vorba despre dogmă, Scriptură, Liturghie, etică, Sfinți Părinți sau despre altele pe care le vom examina în acest studiu. Decadența considerabilă a protestantismului și a catolicismului din decursul ultimelor decenii⁶ se explică parțial prin acești factori,

iar o decadență similară nu va întârzia să afecteze Ortodoxia, dacă clerul ei este format într-o teologie care respectă aceleași metode, întrucât aceste metode, împrumutate de la lumea seculară, sunt de fapt secularizante și generatoare de relativism și de agnosticism. În loc să-l apropie pe credincios de subiectul sau de obiectul credinței lui, ele îl îndepărtează și creează, după cum vom vedea, o distanță critică, prezentată ca o calitate de către metodele menționate și de către cei care aderă la ele, dar ale cărei efecte dăunătoare sunt evidente.

Prin urmare, problema metodologiei nu este doar o chestiune teoretică, și nici măcar în primul rând teoretică. În Biserica Ortodoxă, teologia în diferitele ei componente este strâns legată de trăirea duhovnicească, este o chestiune de viață duhovnicească și deci de Viață. Acesta este motivul pentru care lucrarea de față nu este doar teoretică, ci și practică, și nu se adresează doar specialiștilor, ci tuturor credincioșilor.

În timp ce universitățile catolice și protestante – urmate de unele universități ortodoxe pe care le-au format sau influențat – își exercită de mult timp spiritul lor critic împotriva modurilor tradiționale de abordare a materiilor teologice în lumea ortodoxă, acest studiu își propune dimpotrivă să supună unei evaluări critice metodele științifice, sau preținse astfel, valorizate și practicate de către aceste universități. Nu este vorba despre respingerea completă a acestor metode care, în anumite domenii sau într-o anumită parte, pot fi justificate și pot fi benefice materiilor teologice ortodoxe atât în predarea, cât și în practicarea lor (în special, la nivel de cercetare). Este vorba despre definirea domeniilor,

⁶ În ceea ce privește catolicismul, vezi studiul recent al lui G. CUCHET, *Comment notre monde a cessé d'être chrétien*, Éd. du Seuil, Paris, 2018.

dar și a limitelor în care aceste metode sunt justificabile și aplicabile, limite ce sunt stabilite în respectul identității ortodoxe a teologiei și a diferitelor ei componente.

Scopul nostru aici nu este să oferim un studiu detaliat, nici să aplicăm reflecția noastră la o instituție anume de învățământ din vreo Biserică Ortodoxă locală. După ce am susținut conferințe despre natura teologiei (situată istoric și în raport cu materii conexe) în cadrul diferitelor instituții (Facultăți de teologie, Academii teologice, Seminarii) din mai multe țări ortodoxe, am putut observa că aceleași probleme apar din perspective și la niveluri diferite în toate aceste țări și în instituțiile lor de învățământ. Vom evidenția aici doar câteva principii generale referitoare la principalele materii ale învățământului teologic, ținând cont, de asemenea, de faptul că aceste materii sunt în mod divers distribuite, împărțite, subdivizate, denumite chiar, în funcție de fiecare instituție de învățământ în parte⁷.

Suntem conștienți că această reflecție se înscrie în contextul tensiunilor pe care noi le-am putut sesiza în sânul corpului didactic în timpul întâlnirilor cu profesorii din instituțiile vizitate și pe care le percepem încă astăzi în corespondența noastră regulată cu membrii acestor instituții, fie ruși, greci, români, sârbi, libanezi, bulgari, polonezi sau chiar și profesori ai instituțiilor

din diaspora (în special din Statele Unite ale Americii). Aceste tensiuni existau deja în Rusia la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, fiind descrise astfel de către un istoric: „La începutul secolului al XX-lea, dezbaterile reliefează întâlnirea a două curente în teologia rusă: pe de o parte, un curent «academic» care apără vocația științifică a academiilor, precum și rolul disciplinelor pozitive și al metodei istorico-critice; iar pe de altă parte, un curent «neo-patristic» susținut de monahismul educat care este preocupat de integrarea dimensiunii spirituale și practice în teologie, și deci de revenirea la sursele biblice și la Părinții Bisericii”⁸. Aceste două curente s-au dezvoltat și mai mult în timpul nostru prin faptul că, așa cum am văzut, diverși factori au contribuit la dezvoltarea așa-numitei tendințe „științifice”.

Considerăm că instituțiile ortodoxe de învățământ superior trebuie să se țină la distanță de «sectarismul» care ar putea afecta cele două tendințe⁹ și să încerce să le facă să coexiste armonios și chiar să colaboreze, păstrând, pe de o parte, de la metodele științifice ceea

⁸ H. DESTIVELLE, „La réforme des académies ecclésiastiques et l’enseignement de la théologie orthodoxe en Russie au début du XXe siècle”, prezentare a tezei de doctorat susținute în 2008 la Universitatea Paris IV – Sorbonne, p. 2.

⁹ Un astfel de sectarism determină, din păcate, unele instituții să efectueze o epurare a corpului lor profesoral, epurare întreprinsă astăzi, în principal, de către liberali împotriva conservatorilor. S-ar putea să ne surprindă, dar să ne reamintim o remarcă a arhiepiscopului Lefebvre, ierarh catolic tradiționalist, care fusese ostracizat după Conciliul Vatican II și care, prin urmare, vorbea din experiență: „Nu există nimic mai intolerant decât un liberal”.

⁷ Nu vom aborda nici chestiunea (deja abordată în Rusia la începutul secolului al XX-lea) cu privire la publicul (clerici, laici, viitori profesori, viitori cercetători) căruia se adresează diferitele instituții. Deși este clar că scopul Seminariilor este de a-i pregăti pe viitorii clerici, răspunsul nu este însă simplu atunci când vine vorba despre instituțiile de învățământ superior.

ce este util și chiar necesar pentru a asigura în special veridicitatea documentelor la care se referă unele materii teologice și pentru a conferi mai multă rigoare și precizie studiilor produse în cadrul acestor materii, și veghind pe de altă parte la preservarea identității ortodoxe a teologiei în respectul Tradiției care îi asigură perenitatea¹⁰.

I. TEOLOGIA: NATURA ORIGINALĂ, EVOLUȚIILE ȘI FORMELE EI

1. Teologia în sensul ei cel mai înalt: teologia mistică

Când citim textele Părinților clasici (Capadocienii, Sf. Maxim Mărturisitorul etc.), constatăm că ei utilizează termenul teologie (*theologia*, *θεολογία*) într-un sens mistic. Începând mai ales cu secolul al IV-lea (dar această distincție exista deja la Origen), Părinții consideră în general că viața spirituală este constituită din două etape: *praxis*, care desemnează viața ascetică în sens larg, și *gnosis* (*γνῶσις*) sau cunoașterea. *Gnosis* se subdivide la rândul ei în două etape: *physikè theoria* (*φυσικὴ θεωρία*) sau contemplația naturală, care este cunoașterea lui Dumnezeu din manifestările Lui în creație, și *theologia*. Aceasta din urmă este o cunoaștere directă a lui Dumnezeu. Desigur, nu o cunoaștere a lui Dumnezeu în natura Lui (care rămâne absolut incognoscibilă), ci o cunoaștere a lui Dumnezeu în energiile Lui. *Theoria* (*θεωρία*) este o cunoaștere care

¹⁰ Așa cum a arătat Părintele G. Florovsky, Tradiția nu este o simplă conservare a trecutului, ci conștiința universală pe care Biserica Ortodoxă o are despre identitatea ei dincolo de timp (a se vedea lucrarea J.-Cl. LARCHET, „En suivant les Pères...”. *La vie et l'œuvre du Père Georges Florovsky*, Genève, 2019, pp. 92-95).

poate fi săvârșită prin intelectul (νοῦς) omului și într-o anumită măsură prin rațiunea lui (deși condiția atingerii acestei cunoașteri este puritatea intelectului și a inimii, precum și impasibilitatea lor). *Theologia*, dimpotrivă, nu poate fi opera nici a rațiunii, nici a intelectului, deoarece este o cunoaștere a realităților divine de dincolo de natură, pe care nicio facultate naturală nu are capacitatea de a le cuprinde prin propria lucrare. Ea nu poate fi decât rodul lucrării (ἐνέργεια) divine. Această cunoaștere se realizează mai întâi în intelect și apoi în celelalte facultăți umane, dar ele nu joacă decât rolul de receptacol. Cea care împlinește această cunoaștere este energia divină însăși, împărtășită omului de către Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. Pentru ca energia divină să lucreze în el, omul trebuie nu doar să fie pur, ci să și renunțe la punerea în lucrare a energiei naturale a propriilor facultăți. Este motivul pentru care cei care au avut această cunoaștere spun că le-a fost dată de către Duhul Sfânt, că simt în ei prezența și lucrarea Duhului Sfânt, că au în ei „gândul lui Hristos” (1 Corinteni 2, 16), sau că nu mai trăiesc ei, ci Hristos trăiește în ei (cf. Galateni 2, 20). *Theologia*, ca revelație supranaturală a tainelor divine, este o mistagogie (μυσταγωγία), fapt pentru care este numită adeseori „teologie mistică” sau „teologie mistagogică”. În stadiul ei cel mai înalt, corespunde vederii lui Dumnezeu, care se împlinește în și prin Lumina divină necreată și îndumnezeitoare. Tocmai în virtutea strânsei relații care există între vederea lui Dumnezeu și rugăciunea inimii practicate în puritatea ei – relație subliniată de teologia isihastă –, Evagrie a fost îndreptățit să spună:

„Cine este teolog, se roagă cu adevărat, iar cine se roagă cu adevărat, este teolog”¹¹.

Se înțelege de la sine că această experiență a *theologiei* este una rară, pe care doar sfinții o pot avea. Ea nu este trăită decât de câteva persoane într-o generație, persoane ce vorbesc rareori despre experiența lor, de altfel inefabilă. Într-adevăr, cuvintele sunt totdeauna limitate și se aplică realităților finite, în timp ce teologia mistică corespunde unei experiențe a realităților ce depășesc natura și sunt infinite; este vorba despre o cunoaștere care depășește rațiunea și, prin urmare, nu poate fi cuprinsă în concepte, nici exprimată în cuvinte.

Dacă am limita deci teologia la *theologia*, așa cum procedează uneori – într-o perspectivă maximalistă – unii monahi ortodocși, teologia ar deveni *de facto* aproape inexistentă. Or, omniprezența teologiei în viața și în istoria Bisericii ne dovedește că teologia nu constă doar în *theologia*.

Cu toate acestea, rămâne adevărat că *theologia* poate și trebuie într-o oarecare măsură să servească drept model sau paradigmă pentru teologie. *Theologia* trebuie să fie scopul și punctul culminant al teologiei, iar aceasta din urmă își obține sensul și valoarea doar prin cea dintâi.

2. Practica teologiei în Biserică: teologia catehetică, apologetică și exegetică

În afară de acest sens foarte înalt al ei, accesibil unui număr foarte restrâns de credincioși, teologia a

¹¹ *De oratione*, 61, SC 589, p. 274.